

קניית מערת המכפלה

וַיִּקְם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל בְּנֵי חַתְּ לְאָמְרוֹ: גֵּר וְתוֹשֵׁב אֲנִי עִמָּכֶם תָּנוּ לִי אַחֲזֵת קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְפָּנַי ... וַיִּקְם שָׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בְּמַכְפֵּלָה אֲשֶׁר לִפְנֵי מִמְרָא הַשָּׂדֵה וְהַמְעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ וְכָל הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֵה אֲשֶׁר בְּכָל גְּבֻלוֹ סָבִיב: לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה לְעֵינֵי בְנֵי חַת בְּכָל בְּאֵי שְׁעַר עִירוֹ: (בראשית כג ג-ח).¹

מסכת ברכות פרק ג משנה א, גמרא דף י"ב – דין מתו מוטל לפניו

משנה: מי שמתו מוטל לפניו - פטור מקריאת שמע, ומן התפלה ומן התפילין, ומכל מצות האמורות בתורה. גמרא. מוטל לפניו - אין, ושאינו מוטל לפניו – לא ... רב אשי אמר: כיון שמוטל עליו לקוברו - כמוטל לפניו דמי, שנאמר: "ויקם אברהם מעל פני מתו", ונאמר: "ואקברה מתי מלפני" - כל זמן שמוטל עליו לקוברו כמוטל לפניו דמי.²

מסכת אבות דרבי נתן נוסח ב פרק מה – ברוח נמוכה

כל שיש בו ג' דברים הללו - מתלמידיו של אברהם ... עין טובה רוח נמוכה נפש שפלה³ ... רוח נמוכה מנין? שנאמר: "גר ותושב אנכי עמכם" (בראשית כג ד).⁴

מדרש תנחומא (בובר) פרשת וישב סימן ג – גר ותושב אנכי

"כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו" (דברי הימים א כט טו). כן הן הצדיקים, הקב"ה עשה אותן עיקר, והן עושין עצמן טפלין. אברהם גידלו הקב"ה, שנאמר: "ואברכך ואגדלה שמך" (בראשית יב ב), וכן: "קום התהלך בארץ" (שם יג יז). והוא אומר לבני חת: "גר ותושב אנכי עמכם" (שם כג ד).⁵

בראשית רבה פרשה נח סימן ו – בתקיפות, בנעם ובהודיה

¹ אחד עשר פסוקים של משא ומתן סבוך ומפותל מפרידים בין בקשתו של אברהם לקניית אחוזת קבר משלו ובין סיומה המוצלח של עסקה זו. על מנת להמחיש סיום מוצלח זה חוזרת התורה שוב על קיום העסקה ומתארת את מטרתה: "וְאֶחָרַי כֵּן קֶבֶר אַבְרָהָם אֶת שָׂדֵה אֲשֶׁתוֹ אֶל מְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה עַל פְּנֵי מִמְרָא הוּא חֶבְרוֹן בְּאַרְץ כְּנָעַן: וַיִּקְם הַשָּׂדֵה וְהַמְעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ לְאַבְרָהָם לְאַחֲזֵת קֶבֶר מֵאֵת בְּנֵי חַת". ואנו נבקש להתחקות מעט על משא ומתן מייגע זה. ודאי לא נצלח להקיפו מכל צדדיו, רק נעיר ואולי נאיר פה ושם.

² הגמרא רוצה להבחין בין מקרה של מי "שמתו מוטל לפניו" כפשוטו, שהוא אכן פטור מכל המצוות שבתורה; ובין מי שאמנם טרוד בקבורה, אבל אין "מתו לפניו" ממש (כמו בד"כ בימינו), שהוא חייב במצוות. הבחנה זו נדחית וסיכום הסוגיה נראה כשיטת רב אשי שעצם הטורדה והעיסוק בקבורה, נחשבת כמי "שמתו לפניו", גם אם לא פיסית ממש. ההוכחה היא מאברהם. בפסוק אמנם כתוב: "ויקם אברהם מעל פני מתו ... ואקברה מתי מלפני" שממנו אולי ניתן לחשוב שאכן גופתה של שרה הייתה שם, אבל לגמרא פשוט שאין הכוונה לכך, וודאי שאברהם לא נקט בשיטות לא מכובדות כאלה, גם אם מדובר בצורך חשוב ובקניית חלקת קבורה בארץ ישראל (לכבודה של שרה). ראו פירוש תורה תמימה בראשית פרק כג הערה ג שהעיר בעניין זה. וראו גם פירוש רד"ק על "ואקברה מתי מלפני". ואם נחזור לדין במשנה ובגמרא של פטור מהמצוות לאונן (אדם אָבֵל טרם הקבורה), ראו עוד זאת מצאנו באוצר המדרשים (אייזנשטיין) מנין עמוד 304: "מנין שהאבל פטור מקריאת שמע? שנאמר: ויקם אברהם מעל פני מתו - מלמד שהשכים בזמן קריאת שמע".

³ ראו מסכת אבות פרק ה משנה יט: "כל מי שיש בידו שלושה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו ושלושה דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע. עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה - מתלמידיו של אברהם אבינו. עין רעה ורוח גבוה ונפש רחבה - מתלמידיו של בלעם הרשע". מדרש אבות דרבי נתן מבאר ומרחיב, כידוע, על מסכת (פרקי) אבות שבמשנה. וכבר הרחבנו בנושא [בין אברהם לבלעם](#) בפרשת בלק.

⁴ כגר ותושב ודאי הכיר אברהם היטב את הקושי של מכירת קרקע לאחרים ע"י תושבי המקום. ואע"פ כן (או שמא בגלל כן) הוא בוחר בגישה הכנועה. האם זו אסטרטגיה מחושבת של משא ומתן או אופיו האמיתי של אברהם בלי שום חישובים, אפילו אם זה יפעל לרעתו בהשגת מטרתו המיידית? ראו אגדת בראשית (בובר) פרק לד (פרק כד בפרשתנו): "ואברהם זקן ... אמרו לו: אתמול היית שולט בכל העולם, דכתיב: ברוך אברהם לאל עליון וגו' (בראשית יד יט), ועכשיו אתה אומר: גר ותושב אנכי?! אמר להם: ומה אעשה שמתה אשתי". (ראו בגמרא בסנהדרין כב ע"ב: "אין איש מת אלא לאשתו, ואין אשה מתה אלא לבעלה", ושם אלימלך ורחל). גישתו המצטנעת אפילו הכנועה-מה של אברהם היא אמיתית. שרה איננה והוא מרגיש כעת גר ועירי. ראו גם תרגום יונתן על הפסוק המוסיף את המילה אנה: "גר ותושב אני עמכם אנה מכרו לי אחוזת קבר עמכם ואקבור את מתי שם".

⁵ כיון שדנו בפסוק: "גר ותושב אנכי עמכם", לא יכולנו שלא להביא מדרש זה. ראו ההבדל העצום בין דוד ובין האבות. כלפי מי אומר דוד: "כי גרים ותושבים אנחנו לפניך"? כלפי הקב"ה, בתפילותו בעת התנדבותו לבניין הבית! כלפי שמיא ודאי כולנו גרים ותושבים. ואילו אברהם אומר זאת כלפי בני חת! מה הקשר? כי דוד מוסיף את המילים: "ככל אבותינו". אך האבות אמרו זאת על שכניהם תושבי הארץ. ראו במדרש שם, שהוא בפרשת וישב, שגם יצחק ויעקב חשבו עצמם גרים ותושבים. אבל זו של אברהם הנאמרת לבני חת, היא הקשה (או הגדולה) מכולם. וכבר זכינו לדרוש על [גר ותושב אנכי עמכם](#) בפרשה זו. ראו גם דברינו [כי גרים ותושבים אתם עמדי](#) בפרשת בהר.

"גר ותושב אנכי עמכם". "גר" - דייר, "תושב" - בעל הבית. אם רציתם - גר, ואם לאו - בעל הבית, שכך אמר לי הקב"ה: "לזרעך נתתי את הארץ הזאת" (בראשית טו יח).⁶
 "תנו לי אחוזת קבר" - איני מבקש אלא מת אחד, שנאמר: "אחוזת קבר".⁷
 "ויענו בני חת וגוי נשיא אלהים אתה בתוכנו" - נשיא אתה עלינו, אלוה אתה עלינו, "במבחר קברינו קבור את מתך" - מתים הרבה.⁸
 "ויקם אברהם וישתחו לעם הארץ לבני חת" - מיכן שמודין על בשורה טובה.⁹

רמב"ן בראשית כג ח - בכסף רב ובמתנה

"אם יש את נפשכם לקבור את מתי מלפני" - טעמו, אני לא אקבור מתי בקבר אחר. אבל אם רצונכם שאקבור מתי פגעו לי בעפרון שיש לו מערה בקצה שדהו, ואיננה לו בית קברות אבותיו, כי לשדה היא להם. וטעם "מלפני" - כי אם לא תעשו כן אקברנו בארון.¹⁰ או יהיה טעמו, מתי אשר הוא לפני ואני צריך למהר לקברו.¹¹
 וטעם ופגעו לי - כי היה עפרון עשיר ונכבד, כאשר אמר ביני וביניך מה היא - ולא יהיה לו לכבוד למכור נחלת אבותיו, כענין נבות היזרעאלי (עיין מלכים א כא). על כן לא הלך אברהם אליו להרבות לו מחיר השדה, ובקש מאנשי העיר שיפגעו בעבורו דרך כבוד. וטעם ויתן לי, ויתננה לי - שאחשוב אותה כמתנה, אם בכסף מלא אקחנה ממנו. ועל כן לא הזכיר לשון מכירה.¹²

⁶ מדרש זה מציג עמדה הרבה יותר תקיפה של אברהם - תקיפות משולבת בדברי נעם ונימוסין. רש"י בפירושו לפסוק, לאחר שמפרש עפ"י הפשט: "גר ותושב - גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם", מביא מדרש זה: "ומדרש אגדה, אם תרצו הריני גר, ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקב"ה (לעיל יב ז) לזרעך אתן את הארץ הזאת". לא ברור מה תקיפות יש כאן, שהרי יכולים בני חת לבחור באופציה הראשונה ולומר: רוצים - תקבור מדין גר! אמנם אין לחבר פירושים, אך ראו פירוש רמב"ן על הפסוק: "היה המנהג להיות להם בתי קברות, איש לבית אבותיו, ושדה קבורה אחד יקברו בו כל הגרים". לכך לא היה אברהם מסכים - לקבור את שרה ביחד עם כל חסרי השם והבית!

⁷ נראה לומר "אחיזת קבר" היינו קצה חלקה. שימו לב ש"אחוזת קבר" כתוב בכל הפרשה בכתוב חסר: "אחזת קבר". ראו הערה 17 להלן. בהמשך המדרש נראה שבני חת אומרים לאברהם: "מתים הרבה" (אולי בבית הקברות לגרים כהצעת רמב"ן), אבל אברהם לא מתפתה ו"מסתפק" במת אחד, במתו - אשתו המוטלת) כעת לפניו. נראה שגם מדרש זה, שלכאורה פתח בגישה תקיפה יותר, הולך ומתרחק בהדרגה.

⁸ כבר קדמו אנשי סדום לבני חת (הכל עפ"י המדרש) בכבוד הגדול שהם מוכנים לעשות לאברהם. ראו בראשית רבה מב ה, אחרי ניצחון אברהם על ארבעת המלכים והשבת הנפש והרכוש לסדום: "... ועשו לו בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה והיו מקלסין לפניו ואומרים: שמענו אדוני נשיא אלהים אתה בתוכנו. אמרו לו מלך את עלינו, נשיא את עלינו, אלוה את עלינו, אמר להם אל יחסר העולם מלך, ואל יחסר העולם אלוה" - ראו דברי רמב"ן [קברנו](#) בפרשה זו. לא תודה, אומר אברהם. אחוזת קבר אני צריך ולא כבוד. ואם נשיא ומלך אני, אז ודאי לא קבורה בחלקות גרים. ודאי שמגיע לי אחוזת קבר משלי.

⁹ אחרי התקיפות שהתפוגגה מעט, אחרי דחיית קבורת הגרים, גם נכונות מזער זו של "במבחר קברינו" היא בשורה טובה בגינה אברהם שוחח (משתחוה) לפני בני חת! פתרון אחד כבר יש, שרה לא תקבר על אם הדרך, במדבר או בחלקת גרים, כי אם בחלקת קבר מסודרת. אבל המשא ומתן נמשך. ואגב ההשתחויה של אברהם, פעמיים בלבד מצאנו במקרא שאברהם משתחוה ושניהם בקניית מערת המכפלה לפני בני חת - "לפני עם הארץ"! מקרה שלישי במשמע הוא בעקידה: "וְאֵנִי וְהַנֶּזֶר נִלְכָּה עַד לַה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנִשְׁבַּח אֱלֹהִים", אליו ניתן לצרף מן הסתם גם את נפילת אברהם על פניו פעמיים בבראשית פרק יז בבשורת יצחק והציווי על המילה. ומי הוא הראשון שהשתחוה לפני ה'? תשובה במים האחרונים.

¹⁰ עניין זה שאברהם 'מאיים' שאם לא יתנו לו חלקת קבר יקבור את שרה בארון, דורש בירור. להלכה, כבר התפללו בנושא זה בעלי תריסין בעקבות הערתו של פירוש [כלי חמדה](#) (עמ' כו אות ב) על פירוש זה של רמב"ן והסתירה עם דבריו בספרו תורת האדם. ראו [דף בנושא זה](#) של יהודה לוינגר וחיים הופרט מיישיבת קרית שמונה. אבל לעניין פשט המקרא, מה רוצה אברהם לומר בכך לאנשי בני חת? איך זה משתלב במשא ומתן שביניהם? הרב יואל בן-נון מציע שזהו נוהג שהרמב"ן הכיר אצל שבטים נודדים, שקברו בארון עד שמצאו מקום מנוחה ראוי ומתאים. ויש לנו דוגמא במקרא מקבורת יוסף בארון במצרים על מנת שייקחו אותו בני ישראל בצאתם ממצרים ויביאוהו לקבורה בארץ ישראל. אולי גם בארץ ישראל הכירו שיטות חניטה או איכול בשר ושמירה של העצמות על מנת להביאן לקבורה קבע מכובדת במועד מאוחר יותר (ליקוט עצמות). אך היכן יניח אברהם את ארונו של שרה בינתיים, באהלו? מי ישא את עצמותיה דוגמת עצמות יוסף ולאן והיכן יוטמנו? אולי הכוונה לקבורה בשדה במקום פתוח ושאינו מעובד על פני מערת קבורה חצובה מכובדת (ראו פעולת ציוני קברים בתלמוד). נשמח לשמוע לקח נוסף מפי שואבי המים.

¹¹ כאן מתחיל השלב השני והמורכב במשא ומתן. עד כאן, דברי נימוסין וגינוני כבוד, מכאן ואילך - מר"מ ענייני. אנחנו מנסים לבנות תמונת רצף ולפיכך אנו מדלגים ממקרא למדרש וממדרש לפרשני המקרא, דבר שאולי אין נכון לעשות. אך זה מה יש, דברי תורה (ומדרש ופרשנות) עשירים במקום אחד ועניים במקום אחר (ירושלמי, ראש השנה, פרק ג). שוב שתי הגישות לפנינו, הפעם מאותו בית יוצר - רמב"ן. מצד אחד, גישה תקיפה: "אני לא אקבור מתי בקבר אחר, אבל אם רצונכם שאקבור מתי פגעו לי בעפרון ... כי אם לא תעשו כן אקברנו בארון". מצד שני, גילוי קלף של חולשה שהמת מונח לפניו ויש לקוברו: "מתי אשר הוא לפני ואני צריך למהר לקברו". או שמא נאמר שגם זה קלף של תקיפות משום שלא היה מקובל להשהות קבורת מת בתרבות עמי הארץ, ואברהם מנצל זאת. (ובניגוד לגישה הגמרא, ראו הערה 2 לעיל). אברהם כאמור לעיל לא מביא את מתו פיסית למשא ומתן, אבל שרה שנפטרה מצויה כל הזמן ברקע.

¹² וכן הוא במדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק כג: "ופגעו לי. מלשון בקשה". רמב"ן מסביר את פשר הדיבור העקיף, דרך אנשי העיר, אל עפרון, שהיה "עשיר ונכבד" ואגב כך הוא נכנס "לשדה מוקשים" של השוואת המקרה שלנו עם נבות היזרעאלי שסירב למכור את "נחלת אבותי" לאחאב מלך ישראל (מלכים א פרק כא, ראו דברי רמב"ן [כרם נבות - הרצחת גם ירשת](#) בדפים המיוחדים). ההקבלה הנוצרת כאן היא נבות-עפרון, אחאב-אברהם. ואחאב מציע לנבות לא רק כסף, כי אם גם אפשרות של קרקע חלופית טובה יותר: "וְאֶתְנֶנָּה לְךָ תַּחֲתָיו כִּרְם טוֹב מִמֶּנּוּ אִם טוֹב בְּעֵינֶיךָ אֶתְנֶנָּה לְךָ כֶּסֶף מַחִיר זֶה!" עכ"פ, אברהם מציע לעפרון (ולאנשי העיר) שהעסקה תחשב בעצם כמתנה, למרות שישולם בה כסף כדת וכדין, אולי באמת כדי לעקוף את הבעיה של מכירת נחלת אבות. בכל

בראשית רבה פרשה נח סימן ז – בני חת כמתווכים

"אם יש את נפשכם לקבר את מתי וגוי' ופגעו ליי" – פגעוהו לי, סרסרוהו לי, ואם לאו – התפללו לי עליו.¹³
 "ועפרון יושב בתוך בני חתי" – ר' יצחק אמר: יִשָּׁב כתיב.¹⁴ אותו היום מינוהו אֶרְכִיֶסְטְרֶטְגוֹס, כדי שלא יהא אדם גדול קונה מבן אדם קטן.¹⁵

שמות רבה ו ד פרשת וארא – לא מהרהר אחרי הבטחות ה'

"וארא אל אברהם" [שמות ו ג-ח], אמר לו הקב"ה למשה: חבל על דאבדין ולא משתכחין.¹⁶ הרבה פעמים נגליתי על אברהם יצחק ויעקב ... ולא הרהרו אחר מדותי. אמרתי לאברהם: "קום הִתְהַלֵּךְ בְּאֶרֶץ לְאֶרְצָה וּלְרַחֲבָה כִּי לֵךְ אֶתְנַנְּהָ" (בראשית יג יז), בקש לקבור שרה ולא מצא עד שקנה בדמים ולא הרהר אחר מדותי.¹⁷

מדרש תנחומא (בובר) חיי שרה סימן ג – היוזמה הייתה של שרה

"וזממה שדה ותקחהו", שעד שהיא בחיים זממה ליטול את מערת המכפלה, "ותקחהו" – שהרי נקברה בה.¹⁸

רמב"ן בראשית פרק כג פסוק יא – חזקה ובעלות גמורה

וטעם "לעיני בני עמי" – לאמר, הנה כל העם הנה, והם היודעים ועדים ואל תחוש לכפירה או לחזרה, וקבור מתך שם מעתה כי שלך היא ולא אוכל לשוב. ואברהם לא עשה כן, כי גם אחרי שפרע הכסף מלא, החזיק תחילה

מקרה, אומר אברהם, אני אראה בזה מתנה טובה גדולה, גם אחרי שאשלם טבין ותקילין. והכל בדרך עקיפה, דרך אנשי העיר. אולי פרטים אלה, של מתנה ועקיפה, חסרו אצל אחאב שבא בכח המלוכה ולא בעורמת המשא ומתן. ועדיין דברי רמב"ן אלה צריכים עיון.

¹³ התפללו לפניו עלי - למעני. רמב"ן לא מזכיר מדרש זה, אבל נראה שהוא בונה עליו וממשיך אותו ביודעין או בלא יודעין. אברהם הופך את אנשי העיר למתווכים. הוא משתף אותם בדאגתו, רצונו ותקוותו למצוא חלקת קבר. אברהם מבין בחכמתו שגם עפרון אוהב תיווך זה אשר נותן לו יוקרה וכבוד. אנשי העיר יהיו "חייבים לו" אם ייעתר להם. אנשי העיר, לעומת זאת, מרגישים שיש להם מעמד ותפקיד. הם באמצע, בלב המשא ומתן. נראה שאברהם הכיר היטב את המנטליות והנהוגים של אנשי המקום והוא מתמרן באופן מתווכים מאד בין עפרון ובין אנשי בני חת.

¹⁴ בכתב חסר ואז ניתן גם לקרוא: יִשָּׁב.

¹⁵ וכן פירש רש"י בעקבות המדרש: "אותו היום מנוהו שוטר עליהם, מפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה". האם הכל ענין של כבוד לאברהם? ראו מדרש רבה בסימן הקודם, הבאנוהו לעיל, שלאברהם הם אומרים: "נשיא אתה עלינו, אלוה אתה עלינו" ובמקביל הם ממנים את עפרון לשופט ומושל (אֶרְכִיֶסְטְרֶטְגוֹס). האם רק ענייני כבוד כאן, או שמא שאם באים לעשות עסקת מקרקעין ולמכור נחלת אבות, עדיף שהמושל יעשה זאת, הסמכות שעליה אין עוררין! רש"י הנשען על המדרש מדבר רק על "חשיבותו של אברהם" ואינו מזכיר במישרין את פעולת המכירה. אבל המדרש אומר במפורש שמינו את עפרון לתפקיד, כדי לאפשר את המכירה. האם מכאן נלמד ששני הצדדים ידעו לקראת מה הם הולכים והיה כאן רק טקסיות ותהליך נדרש של משא ומתן מקובל במזרח?

¹⁶ אנשים שאבדו ואינם עוד איתנו ולא נמצא כמותם. ביטוי שגור בהספדים. הפועל שכ"ח כאן הוא בארמית במובן של מצוי (שכ"ח) ולא בעברית במובן של נשכחו.

¹⁷ ראו מקבילה למדרש זה בגמרא בבא בתרא טז ע"א. נעשה הפסקה בכל תהפוכות המשא ומתן המפורט והקשה של אברהם עם עפרון ועם בני חת (גם עפ"י פשט הפסוקים, בלי כל המדרשים והפירושים) ונחשוב על פן אחר של כל הסיפור שמן הסתם ליווה את אברהם כל העת. איה הבטחת הקב"ה? למה הוא צריך להקדיש כל כך הרבה כוחות ותעצומות נפש על מנת לזכות בחלקת קבורה קטנה לאשתו? מי הם בני חת אלה שאברהם צריך להתרפס לפנייהם ולהתחכם עליהם? זה ללא ספק אחד הניסיונות הקשים בהם עמד אברהם שכמעט כל המדרשים והמדרשים מתעלמים ממנו. הרוב המכריע של הפרשנים וכל המדרשים מסכימים שהעקדה היא הניסיון העשירי החותם את שרשרת עשרה הניסיונות. ראו דברינו **עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו** בפרשה זו. העקדה לשיטתם היא השיא ולא לחינם אומר הקב"ה לאברהם בעקדה: "עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה". רק רבינו יונה בפירושו למשנה אומר: קניית שדה מערת המכפלה היא הניסיון האחרון, אחרי ניסיון העקדה! אולי גם קשה לא פחות ממנו. לנהל מו"מ עיקש עם תושבי הארץ שמוכנים לתת לאברהם את כל הכבוד שבעולם, רק לא פיסת קרקע, רק לא אחיזה בארץ שהובטחה לו, ובה בעת לנהל שיח פנימי סמוי ושקט עם הקב"ה: למה אני צריך לעבור את כל הסאגה הזו? איה כל הבטחותיך ריבונו של עולם? ואברהם לא מהרהר אחר מידותיו של הקב"ה ומבין שאחרי כל הבטחות והשבועות, רק במעשים ובהשתדלות עצומה תיקנה הארץ. נחזור לקניית מערת המכפלה.

¹⁸ חזרנו למשא ומתן. בעיצומו, אנו מתוודעים לראשונה לשם: מערת המכפלה. כבר מפשט הפסוקים אנו למדים שאברהם לא סתם בא לבקש "אחוזת קבר", ולא בכדי הוא גם דוחה את ההצעות "במבחר קברינו קבור את מתך", שהרי הפסוקים אומרים: "שְׁמְעוּנִי וּפְגְעוּ לִי בְעֶפְרוֹן בֶּן צֹחַר: וַיִּתֵּן לִי אֶת מְעַרַת הַמְּכַפְלָה אֲשֶׁר לֹא אֲשֶׁר בְּקֶצֶה שְׂדֵהוּ בְּקֶסֶף מְלֵא יִתְּנָה לִי בְּתוֹכְכֶם לְאַחֲזֹת קֶבֶר". משמע שאברהם שם עינו על מקום מסוים, על "מערת המכפלה", או כפי שהיא נקראת בהמשך בסיום העסקה (פסוק יט): "מערת שדה המכפלה", היינו לא המערה היא כפולה (ראו רש"י, אבן עזרא ורמב"ן על פסוק ט), אלא השדה (ורש"י) על הפסוק אומר שהבקעה כולה, בה היו השדה והמערה, הייתה כפולה). עד כאן פשט הפסוקים. ובאמת, מדוע רצה אברהם דווקא מערה/שדה אלה? בא המדרש ומלמד אותנו שכבר שרה נתנה עיניה על המקום. היא זו שחגרה מתניה וזממה את שדה המכפלה, רק לא הספיקה לקיים את "ותקחהו" ואברהם הוא שהשלים את משאלתה. אברהם לא רק בא לקבור את המת, אלא גם לקיים את דבריו ("מצוה לקיים דברי המת", כתובות ע ע"א וכן רבים). האם שרה תכננה את מקום קבורתה? ראו הערה 4 לעיל שאברהם זקן וקורא לעצמו גר תושב משום ששרה שוב איננה איתו. ניתן ליצור חיבור יפה בין מדרש תנחומא זה ובין אגדת בראשית (בובר) שהבאנו בהערה 4 לעיל: "ומה אעשה שמתה אשתי" – וזה היה רצונה האחרון (הוספה שלנו)!

בשדה ובמערה והקימם ברשותו לעיני בני העיר וכל באי שער העיר, הסוחרים והגרים הנמצאים שם. ואחר כן קבר אותה.¹⁹

תנחומא (בובר) פרשת בהר סימן א – חמדנותו של עפרון²⁰

"נבהל להון איש רע עין"²¹, זה היה עפרון החתי. בשעה שמתה שרה אשת אברהם, הלך לו אברהם אצל עפרון, שימכור לו המערה. אמר לו עפרון: תן לי את דמיה. אמר לו: "ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא ואת מתך קבור" (בראשית כג טו).²² התחיל אברהם צובר לעפרון את הכסף. שנאמר: "וישמע אברהם אל עפרון וישקול אברהם לעפרן את הכסף וגוי" (בראשית כג טז). אמר בן מאמא²³: אעפ"י שאמר ר' חנינא כל שקלים שבתורה סלעים הם, חוץ מאלו שהם קנטרין.²⁴ ארבע מאות קנטרין צבר אברהם לפני עפרון. כיון שראה עפרון את הכסף נבהל ונתפתה, שנאמר: "במבחר קברינו קבור את מתך" (שם שם ו). אמר לו הקב"ה: אתה נבהלת לממון, "נבהל להון איש רע עין", חייך חסרון יש לך בדבר, "ולא ידע כי חסר יבואנו". ומהו חסרונו? אמר ר' יהודה הלוי בר שלום: כל עפרון שכתוב כאן, עד שלא נטל הכסף מאברהם מלא – "עפרון", וזה חסר: "וישקל אברהם לעפרן", חסר ו' כתיב.²⁵

שמות רבה פרשה לא סימן יז – מעורבות פעילה של בני חת

"נבהל להון" – זה עפרון. בשעה שמתה שרה, היה אברהם מבקש מקום לקברה, אמר להם: "שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צוחר ויתן לי את מערת המכפלה". מיד הלכו ומנוהו אותו היום אסטרטיגוס עליהם. אמרו לו: מכור את המערה לאברהם. אמר להם: איני מוכרה לו. אמרו לו: אם אין אתה עושה, אנו מעבירין אותך מן אסטרטיגוס שלך. מיד עמד אברהם ושקל לו.²⁶

בראשית פרק מט פסוקים כט-לב – יעקב מטריח את יוסף לקברי האבות

וַיֵּצֵא אוֹתָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי נֹאֶסֶף אֶל עַמִּי קָבְרוּ אֹתִי אֶל אֲבֹתַי אֶל הַמַּעְרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה עֶפְרָיִם הַחֲתִי: בַּמַּעְרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מִמְרָא בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת הַשְּׂדֵה מֵאֵת עֶפְרָיִם הַחֲתִי לְאַחֲזֹת קָבֶר: שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת אַבְרָהָם וְאֶת שָׂרָה אֲשֶׁתוֹ שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת יַצְחָק וְאֶת רַבֵּקָה אֲשֶׁתוֹ וְשָׁמָּה קָבְרָתִי אֶת לָאָה: מִקְנָה הַשְּׂדֵה וְהַמַּעְרָה אֲשֶׁר בּוֹ מֵאֵת בְּנֵי חֵת.²⁷

¹⁹ שום מתנה, ברורה ופומבית ככל שתהיה, אינה שווה כמו מכירה קניינית. אברהם אפילו מעכב את קבורת שרה, אחרי השלמת העסקה, (ראו פירוש רמב"ן על הארון של שרה לעיל) עד שתוברר חזקתו ובעלותו על השדה. מה גם שבסוף הוא קונה לא רק אחוזת קבר כי אם גם חלקת שדה בה ניתן לזרוע ולטעוט מגורים של קבע (מה שלא מצאנו בתולדות אברהם ובנו ובן בנו, ראו הערה במים האחרונים). בכך מצטרף רמב"ן לקו שרשי' מוביל שבשלב זה של המו"מ עפרון מעדיף לתת מתנה ולא למכור ולכן אין אברהם מסכים. ואלה דברי רש"י (בתשובת אברהם לעפרון בפסוק יג): "אך אם אתה לו שמעני - אתה אומר לי לשמוע לך וליקח בחנם, אני אי אפשרי בכך, אך אם אתה לו שמעני הלאו ותשמעני: נתתי - ... מוכן הוא אצלי והלאו נתתי לך כבר". אין שום הסכמה מראש בין אברהם ועפרון ולוא בשתיקה. הכל משא ומתן אמיתי ונוקב.

²⁰ המקום והזמן הולכים ואוזלים ואנו עושים "קיצור דרך" לשורה התחתונה של המשא ומתן הארוך ומפוטל הזה.

²¹ משלי פרק כח פסוק כב: "נִבְהַל לְהוֹן אִישׁ רַע עֵינָו וְלֹא יָדַע כִּי חֶסֶד יִבְאֶנּוּ".

²² לא רק אנחנו מבצעים "קיצור דרך" ומדלגים על יתרת המשא ומתן, גם מדרש זה, ואחרים שנראה, "חותכים" את כל סיפור המקרא ומתארים את כל העניין כמשא ומתן ישיר, קצר ולעניין בין אברהם ועפרון. והכל, על מנת להציג את דמותו של עפרון כתאב ממון וכאיש רע שנבהל להון, כדברי הפסוק במשלי.

²³ שם של אמורא, נקרא גם בן מארא או מאדא במקבילות תנחומא, שמופיע רק כאן ואיננו יודעים עליו דבר. מאמר אחד נשאר ממנו.

²⁴ ראו בבא מציעא פז ע"א: "ואל הבקר רץ אברהם - אמר רבי אלעזר: מכאן שצדיקים אומרים מעט ועושים הרבה, רשעים אומרים הרבה ואפילו מעט אינם עושים. מנלן - מעפרון. מעיקרא כתיב: ארץ ארבע מאות שקל כסף ולבסוף כתיב: וישמע אברהם אל עפרון וישקול אברהם לעפרון את הכסף אשר דבר באזני בני חת ארבע מאות שקל כסף עבר לסוחר - דלא שקל מיניה אלא קנטרין, דאיכא דוכתא דקרי ליה לתיקלא קנטירא". קנטרין הם מטבעות מובחרים, סלעים גדולים ושלמים, שהם מטבע עוברת לסוחר בכל מקום (ראו רש"י ושטיינזלץ בגמרא שם), בפרט באותה תקופה שלא היו עדיין חותמות על המטבעות, או שמא אדרבא, שהיה חותמו של אברהם על מטבעות אלה ולכן התקבלו בכל מקום. ראו מדרש בראשית רבה לט יא: "ארבעה הם שיצא מוניטין שלהם בעולם" ואברהם הוא אחד מהם.

²⁵ הרבה כתיב חסר יש בפרשה זו של מכירת שדה המכפלה וכבר ראינו כמה מהם לעיל. גם המילה "וישקול" בפסוק שהוא דורש: "וישקל אברהם לעפרן את הכסף", כתובה בכתיב חסר. ומה ילמדנו זה? עכ"פ, קבוצה רחבה של מדרשים (בעיקר מדרשי ילמדנו-תנחומא, ראו למשל תנחומא בפרשת משפטים ה) מקצרת ועולה ומציגה את כל העניין כהליך חד ומעשי של איש תאב ממון עם איש המשתוקק לחלקת שדה וקבורה בארץ ישראל. וכל המשא ומתן שבתורה לא חשוב כמסר הקצר והמוסרי של "למדנו".

²⁶ על הפסוק שזה עתה דרשנו: "נבהל להון", הנה שוב מדרש אחר המחזיר אותנו לאסטרטיגוס ולמשולש המורכב של אברהם, אך בכיוון אחר לגמרי, אשר מעלה את האפשרות שבני חת הם צד בעינינו וכפו על עפרון למכור וסייעו לאברהם לרכוש את מערת שדה המכפלה. האם הייתה אימת אברהם עליהם? האם היו שותפים לעסקה באופן זה או אחר?

²⁷ כך מצווה יעקב את בניו, להיקבר באותה אחוזת קבר שאברהם קנה והעביר בירושה לבניו ובני בניו. אבל כאשר יוסף מבקש רשות מפרעה לצאת ממצרים ולעלות לקבור את אביו, הוא אומר: "אָבִי הַשְּׂבִיעֵנִי לֵאמֹר הִנֵּה אֲנִי מֵת בְּקִבְרֵי אֲשֶׁר פָּרִיתִי לִי בְּאֶרֶץ כְּנָעַן

בראשית פרק נ פסוקים יב-יד – האזכור האחרון של מערת המכפלה בתורה

ויעשו בניו לו כן כאשר צונו: וישאו אתו בניו ארצה פנעו ויקברו אתו במערת שדה המכפלה אשר קנה אברהם את השדה לאחוזת קבר מאת עפרון החתי על פני ממרא: וישב יוסף מצרמה הוא ואחיו וכל העללים אתו לקבר את אביו אחרי קברו את אביו.²⁸

פרקי דרבי אליעזר פרק לו – שבועת אברהם לבני חת²⁹

רבי יהודה אומר שלשה אבות פרתו ברית עם עמי הארץ, ואלו הן: אברהם יצחק ויעקב. אברהם פרת ברית עם עמי הארץ...³⁰ אמר לבני יבוס לקנות מהם את מערת המכפלה במקר טוב ובזהב ובשטר עולם לאחוזת קבר. וכי יבוסים היו והלא חתיים היו, אלא על שם עיר יבוס נקראו יבוסים.³¹ ולא קבלו האנשים. התחיל פורע ומשתתף אליהם, שנתאמר: "וישתחו אברהם לפני עם הארץ" (בראשית כג יב) אמרו לו אנו יודעים שהקדוש ברוך הוא עתיד לתן לך ולזרעך את כל הארצות האלה. פרת עמנו שבועה, שאין ישראל יורשים את עיר יבוס כי אם ברצונם של בני יבוס.³² ואחר כך קנה את מערת המכפלה במקר זהב ובכתב עולם לאחוזת עולם, שנתאמר: "וישמע אברהם אל עפרון וישקל אברהם לעפרון את הפסוף אשר דבר באזני בני חת ארבע מאות שקל כסף עבר לסחר".³³ מה עשו אנשי יבוס? עשו צלמים של נחשת והעמידו אותן ברחוב העיר וכתבו עליהם שבועת אברהם. וכשבאו ישראל לארץ רצו לפגוע בעיר היבוסים, ולא היו יכולין לפגוע מפני אות ברית שבועת אברהם, שנתאמר: "ונאת היבוסים ישב ורושלים לא הורישו בני בנימן וגו'" (שופטים א כא).³⁴ וכשפילגש דוד נרצה לפגוע בעיר היבוסים לא הניחו אותו, שנתאמר: "ויאמר לדוד לא תבא הנח וגו'" (שמואל ב ה ו). והלא היו ישראל כחול הים! אלא מפני ברית שבועת אברהם ראה דוד וחזר לאחוריו, שנתאמר (שם ט) וישב דוד במצדה. אמרו לו: אין אתה יכול לפגוע בעיר היבוסים עד שתסיר כל הצלמים הללו שכתוב עליהם אות שבועת אברהם, שנתאמר: "כי אם הסיף העוברים והפסחים", אלו הצלמים שנתאמר עליהם: "על כן יאמרו עור ופסח לא יבוא אל הבית".³⁵

שמה תקברני ועתה אעלה נא ואקברה את אבי ואשובה" (בראשית נ ה). מה פשר "אשר כריתי"? שחפרתי מקום קבורה נוסף במערת המכפלה ליד לאה? כריתי מלשון חפרתי? כך אכן מפרשים פרשנים כמו אבן עזרא ורבי בחיי בן אשר. גם רש"י מפרש: "כפשוטו כמו: כי יכרה איש בור (שמות כא לג)", אבל מוסיף מיד: "ומדרשו עוד מתיישב על הלשון, כמו אשר קניתי. אמר רבי עקיבא: כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה. ועוד מדרשו לשון פרי... שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי, ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך במערה". רש"י מכוון למדרש תנחומא וישלח יא וכן פרקי דרבי אליעזר פרק לו שבהם מתואר איך יעקב רכש מעשו את חלקו במערת המכפלה: "מה עשה יעקב? כיון שהעבירו בניו וצאנו לארץ ישראל, עמד כל מה שהביא בידו מחוצה לארץ, ועשאו כריות של זהב. אמר לעשו: יש לך חלק עמי במערת המכפלה, ומה אתה מבקש? ליקח כריות אלו של זהב או לחלוק עמי? התחיל עשו אומר: מה אני מבקש מן המערה הזו? זהב זה אני מבקש!". יעקב קונה את מערת המכפלה פעם שנייה, הפעם מידי עשו! יש ליעקב חלק במערת המכפלה מעבר לירושה גרידא מאבותיו. וכבר הארכנו לדון בנושא זה בדברינו יעקב, עשו ומערת המכפלה בפרשת ויחי. שם גם הסברנו מדוע לאוזני פרעה מדגיש יוסף פרט זה שאביו כרה לעצמו אחוזת קבר בארץ כנען ולא שירש אותה מאבותיו.

²⁸ בסוף ספר בראשית חוזרת ונזכרת מערת שדה המכפלה, אזכור אחרון בתורה של אחוזת קברי אבות האומה: משרה שאליה הצטרף אח"כ אברהם, דרך יצחק שהצטרף אף הוא לרביקה (ראו דברינו מות יצחק ורביקה בפרשת וישלח), וכעת יעקב אשר מבקש להיקבר בארץ ולהצטרף ללאה אשתו הראשונה (לא אל רחל). "אני נאסף אל עמי", אומר יעקב, "קברו אותי אל אבותי" – עם אבותי מפרשים המפרשים. "שאוני אל אבותי" מצווה יעקב את בניו, מפרש רמב"ן. ואח"כ מה? מה יהיה? סתם יעקב ולא פירש, רק יוסף בנו אומר: "פקד יפקוד אלהים אתכם". ונותנה מערת המכפלה והשדה אשר סביבה יתומה ועזובה בארץ כנען מצפה מתי ישבו אליה מי שהובטחה לאבותם הארץ, אך הם כעת חוזרים למצרים. השדה והמערה שכל כך השתדל אברהם לקנותם.

²⁹ "עם סגירת הגיליון" קפץ לנגדנו מדרש זה שמאיר את כל קניין מערת המכפלה באור אחר שיש לו השלכות לדורות. ראו מדרש זה גם בילקוט שמעוני וירא רמז פב ויהושע רמז כח.

³⁰ בקטע שהשמטנו מסביר המדרש שרצונו של אברהם לרכוש את מערת המכפלה היה משום שגילה שהיא מקום קבורת אדם וחיה כשהם: "שוכבים על המטות וישנים, ונרות דולקין עליהם, וריח טוב עליהם פריח ניחוח, לפיכך חמד את מערת המכפלה לאחוזת קבר". ועל הברית שכרתו יצחק ויעקב, ראו דברינו הברית עם אבימלך בפרשת וירא וכן ברית יעקב עם לבן ארם בפרשת ויצא.

³¹ זה משפט ביניים חשוב שיחבר להלן את חברון עם ירושלים!!

³² אם ידעו בני חת הם אנשי יבוס שהארץ הובטחה לאברהם ע"י הקב"ה, היינו שהם לכאורה משלימים עם הבטחה זו ומבינים שהיא עתידה להתגשם, מה פשר הניסיון להוציא את עיר יבוס היא ירושלים, מהבטחה זו? ניסיון להערים על ההבטחה? הסכמת וויתור מצדו של אברהם? השלמה אבל שתינתן תמורה כספית? הוצאת ירושלים מההבטחה? (עיר בינלאומית?)

³³ נראה שהראיה של המדרש שהיה כאן הסכם רחב יותר מעבר לרכישת מערת המכפלה והשדה שסביבה ושאברהם הסכים לדרישת בני חת לגבי ירושלים, היא מהמילים: "וישמע אברהם אל עפרון". אבל הדרשן (או המעתיק) משלים את הפסוק עד סופו על מנת להראות את חלקו של מתן הכסף בהשלמת העסקה / השבועה ומתן תוקף זה. ואולי על מנת לאושש שכל מקום שירצו צאצאי אברהם להתנחל בו, יקנו בכסף מלא ובהסכמת עמי הארץ. כך או כך, הרי לנו ירושלים תמורת חברון ומערת המכפלה תמורת הר הבית.

³⁴ ראו עוד לפני כן בספר יהושע טו סג: "ונאת היבוסים יושבי ירושלים לא יכלו בני יהודה להורישם וישב היבוסים את בני יהודה בירושלים עד היום הזה". אבל בשופטים א ח כתוב: "וילקחמו בני יהודה בירושלים וילכדו אותה ויכפוה לפי חרב ואת העיר שלחו באש". האם אלה מסורות סותרות, או שיש להבחין בין ירושלים ובין עיר יבוס?

³⁵ שבועת אברהם תקפה עד ימי דוד! ראו בהמשך המדרש שם כיצד פעל דוד. וכבר נדרשנו להמשך זה בדברינו קניית הר הבית ביום ירושלים. וכל זה, בדומה לשבועה של יעקב ללבן שגם איתה היה צריך דוד להתמודד כשבא להילחם בארם. ראו שוב דברינו ברית

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים 1: מי הוא הראשון במקרא שמשתחוה לפני ה' עבד אברהם (אליעזר) במפגש עם רבקה ובהסכמת משפחתה. ראו בפרשה זו, בראשית פרק כד. מן הסתם למד העבד להשתחוות לפני ה' מאברהם, אך זכה שנכתב במפורש עליו. ומי עוד במקרא? חפשו ומצאו (אין הרבה).

מים אחרונים 2: בין השיטין (הערה 19 לעיל), צפה ועולה השאלה מדוע לא התנחלו האבות בארץ באורח ברור יותר ובקביעות. וודאי שחלק נכבד ממחייתם היה רעיית צאן (ובקר?), אך ראו גן ראו את תושבי הארץ שיש להם בית ושדות בבעלותם. האם סברו שההבטחה לארץ תבוא רק מגבוה? אברהם מתעמת עם הצורך לנחול את הארץ בפעולות אנושיות רק עקב מותה של שרה (שרה עפ"י מדרש תנחומא הייתה היוזמת). אברהם אגב כן נאבק על בעלות על מקורות מים. יעקב קונה חלקת אדמה מיד בכניסתו לארץ, אך לא נאחז בה בדרך של קבע (אולי בשל מעשה דינה ושכם) ולא שמענו שהרחיב מפעל זה (ושחפר בארות מים). יצחק הוא עובד אדמה היחיד מהאבות, חוזר לבארות המים של אביו ואולי גם הושפע מרצונה של שרה אמו לרכוש את שדה המכלה, אך לא ברור אם רכש, בדרך זו או אחרת, בעלות על האדמות שעיבד. הנושא מעניין ונשמח לשמוע התייחסויות לגביו.

יעקב עם לבן ארם בפרשת ויצא. בין כך ובין כך, מדרש זה מציג עמדה מאד מיוחדת ביחסי עם ישראל עם שכניו מבית (תושבי הארץ שהיו כאן לפניו) ומחוץ (עמי האזור שחלקם מצאצאי אברהם ומשפחתו המורחבת). התורה חוזרת ומבטיחה את הארץ לאבות מספר פעמים, בספר דברים מצווה משה לכבוש את הארץ ולהשמיד את העמים היושבים עליה (את מי שלא יתפנה מרצון כמו הגרגשי, מוסיפים חז"ל), רש"י בתחילת פירושו לתורה שמזכיר את בעלות הקב"ה על הארץ: "ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו". ואילו כאן משמשת קניית מערת המכפלה והשדה אשר סביבה ע"י אברהם, בית אב גם למקומות אחרים בארץ, שאחרי כל ההבטחות, יש לקנות את הארץ מתושביה. מעשה אבות סימן לבנים, ומאברהם לכל גואלי הארץ בעת החדשה מהתארגנויות באגודות פרטיות, דרך רוכשים בעלי ממון ויזמים, ועד מפעל הקרן הקיימת לישראל.